

Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἴγινας: ἡ γνωστή μας ἄγνωστη

ΧΑΡΙΝ ΤΟΥ ΓΕΡΑΡΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ τῆς Αἴγινας «Ὁ Καποδίστριας», μᾶς παρέχεται γιὰ μὴν ἀκόμη φορὰ ἡ δυνατότητα νὰ ψελλίσουμε ἀδολεσχήματα ἐπὶ τοῦ θέματος: Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἴγινας: ἡ γνωστή μας ἄγνωστη¹.

Κατὰ καιροὺς —καὶ ἀπὸ τοὺς διάφορους ἐρευνητὲς καὶ μελετητὲς τῆς μακροαίωνης ἱστορίας της— πολλὰ προσηγορικὰ συνόδευσαν τὶς ποικίλες βιβλιογραφικὲς μνεῖες της καὶ προτάθηκαν, ἔτσι, πολλὲς ὀνομασίες πρὸς περιγραφή κυρίως τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Παληαχώρας: ἀπὸ τοὺς πλέον εὐκλεεῖς χαρακτηρισμοὺς: Ἡ περίφημος Παλαιοχώρα Αἰγίνης², ἡ μεσαιωνικὴ ἀκρόπολις τῆς Αἰγίνης³, ὁ νησιωτικὸς Μυστράς⁴, ἕως τοὺς ἀντιστοίχους πεσιμιστικoύς, δυστυχοῦς ὅμως ἀκριβεῖς: Ἡ νεκρὴ πολιτεία τοῦ Σαρωνικοῦ⁵, ἡ βυζαντινὴ νεκρόπολις τῆς Αἰγίνης⁶, δίχως ἀμφιβολία

1. Τὸ παρὸν κείμενο ἀποτελεῖ ὑπομνηματισμένη μορφή ὁμότιτλης ὁμιλίας τοῦ ὑποφαινομένου σὲ σχετικὴ ἐκδήλωση ποὺ διοργάνωσε στὸ ἐντευκτήριό του ὁ Μορφωτικὸς Σύλλογος Αἴγινας «Ὁ Καποδίστριας», κατὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς 3ης Μαρτίου 2000.

2. Βλ. Νικ. Δ. Καλογεροπούλου, «Ἡ περίφημος “Παλαιοχώρα” Αἰγίνης», *Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης*, ἔτος Α', ἀριθμ. φύλλου 9, Ὀκτώβριος 1947, σσ. 3-5 καὶ 8· καὶ ἔτος Β', ἀριθμ. φύλλου 15, Μάρτιος 1948, σσ. 36-38 / ἀριθμ. φύλλου 20, Αὐγούστος 1948, σσ. 129-130.

3. Βλ. τὰ μνημονευόμενα στὴ συνέχεια (ὑποσημ. 9) ἄρθρα τοῦ Ἀγγέλου Προκοπίου.

4. Πρόκειται γιὰ εὐρύτατα πλανωμένη στὴν Αἴγινα ὀνομασία τῆς Παλιαχώρας —βιβλιογραφικὰ ἀκατάγραφη, ἀπ' ὅσο τοῦλάχιστον γνωρίζω—, ποὺ ἀποτελεῖ, μᾶλλον, προϊόν προφορικῆς παραδόσεως.

5. Βλ. καὶ πάλι τὰ μνημονευόμενα στὴ συνέχεια (ὑποσημ. 9) ἄρθρα τοῦ Ἀγγέλου Προκοπίου.

6. Βλ. τὸ ὑπὸ τὰ ἀρχικά Γ. Κ. ὑπογραφόμενο ἄρθρο, «Παλιαχώρα: Ἡ βυζαντινὴ νεκρόπολις τῆς Αἴγινας», *Ἱστορία Εἰκονογραφημένη*, ἔτος ΙΔ', τεῦχος 162, Δεκέμβριος 1981, σσ. 103-111.

μνημειώδης έχει παραμείνει ή επόμενη συνοπτική αναφορά του "Αγγλου ιστορικού Ουίλλιαμ Μίλλερ: «Δέν υπάρχει έν Ελλάδα άλλη τοποθεσία έρασιμιωτέρα εκείνης και έχουσα μάλλον αϋτης μεσαιωνικόν χαρακτήρα. Η Παληαχώρα άνήκει είς κόσμον πολύ διάφορον του ήμετέρου, και μαρτυρεϊ είς ήμας όποιος ό βίος, αλλά και ό θάνατος, κατά τά τελευταία έτη τής βενετοκρατίας έν ταις μικραις έλληνικαις νήσοις»⁷.

Όσακις καλοῦμαι κάτι νά γράψω ή νά ειπῶ για τήν Παληαχώρα⁸ —

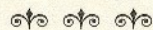
7. Βλ. Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία τής Φραγκοκρατίας έν Ελλάδα (1204-1566)*, μετάφρασις Σπυρ. Η. Λάμπρου μετά προσθηκών και βελτιώσεων, τόμος Β', έν Αθήναις 1909-1910, σσ. 251-252.

8. Βλ. τά επόμενα περι τής Παληαχώρας ήμέτερα μελετήματα: [«Η Παληαχώρα τής Αιγίνης. Σύντομον όδοιπορικόν»], κείμενο στο Έγχειρίδιον ήμερολόγιον του έτους 1993, *Έρως Μητροπόλεως Έδρας, Σπετσών, Αιγίνης, Έρμιονίδος και Τροιζηνίας - Έρως Μονής Αγίου Νεκταρίου Αιγίνης*, [Αίγινα 1993] και, «Ό Έρως Ναός του Αγίου Γεωργίου του "Καθολικού" Παληαχώρας στην Αίγινα», *Παράδοση. Περιοδική έκδοση για τήν Όρθοδοξία και τή Ρωμισύνη*, Β' περίοδος, τόμος Δ', τεύχη 1-4 (13-16), Αθήνα Ιαν.-Δεκ. 1995, σσ. 155-166. Πρβλ. και τά ακόλουθα σχετικά ήμέτερα δημοσιεύματα: «Ό χορός τής Λαμπρής», στην αιγινητική εφημερίδα *Τό Φιστίκι*, τρίτη περίοδος, χρόνος 5ος, αριθμ. φύλλου 43, 15 Ιουνίου 1994, σσ. 3 και 6· καθώς και, «Παναγινητική επιτροπή για τή διάσωση τής Παληαχώρας», σημείωμα δημοσιευμένο στην *Έτήσια ένημερωτική και πολιτιστική έκδοση τής Έκδοτικής, Πολιτιστικής, Οικολογικής Έταιρείας Αιγίνας (Ε.Π.Ο.Α)*, *Γνωρίστε τήν Αίγινα. Γενικός δόηγός του 1994*, Αίγινα 1994, σσ. 117-118. "Ας επιτραπεί εδώ, για τήν ιστορία του πράγματος, νά μνημονευθούν και οι εξής (υπό τή γενική επιμέλεια και σχεδιασμό του υποφανομένου) σχετικές με τήν Παληαχώρα εκδόσεις: «1991. Σύλλογος προς διάσωση τής πολιτιστικής μας κληρονομιάς και παράδοσης» [*Ημερολόγιο τοίχου του έτους 1991, με δώδεκα έγχρωμες φωτογραφίες τοιχογραφιών ναών τής Παληαχώρας και τής Όμορφης Έκκλησιάς Αιγίνας. Έκδοση του Σύλλογου προς διάσωση τής πολιτιστικής μας κληρονομιάς και παράδοσης. Προτάσσεται και προλογικό σημείωμα του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Έδρας κ.κ. Έρωθέου. (Τά κείμενα που επιτάσσονται στη συγκεκριμένη έκδοση [συνταχμένα από τον υποφανομένο] δημοσιεύθηκαν επίσης και στην αιγινητική εφημερίδα *Η Μάχη τής Αιγίνας*, 30 Ιουλίου 1991, σ. 4, στο —υπό τον τίτλο «Ό Σύλλογος προς διάσωση τής πολιτιστικής μας κληρονομιάς και παράδοσης»— άρθρο του Αιγινητή δημοσιογράφου Κούλη Μοίρα)]. Δήμος Αιγίνας, *Ό χορός τής Λαμπρής*, Αίγινα 1991 [*Ανατύπωση σε αυτότελές φυλλάδιο τής μελέτης Παναγιώτου Ν. Ήρειώτου. «Ό χορός τής Λαμπρής ίδια έν τή έν Αιγίνη Παλαιή Χώρα»*, *Λαογραφία Η'* (1921), σσ. 67-108]. «Παναγινητική επιτροπή για τή διάσωση τής Παληαχώρας. *Ημερολόγιο 1994. Ένωσχύσατε τήν προσπάθεια για τή διάσωση τής Παληαχώρας Αιγίνας*» [*Ημερολόγιο τοίχου του έτους 1994, με επτά έγχρωμες φωτογραφίες τοιχογραφιών των ιερών ναών τής Παληαχώρας Αιγίνας. Έκδο-**

καί ἄς ἐπιτραπεῖ ἐδῶ μιά προσωπική παρέκβαση— μὲ διακατέχει ἔντονα ἓνας προβληματισμός: ὅλοι οἱ —ὑπαινιχθέντες ἀνωτέρω— ἐρευνητές καὶ μελετητές τῆς ἱστορίας τοῦ λόφου τῆς Παληαχώρας τί θὰ μπορούσαν,

στὴ τῆς παναιγινήτικῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ διάσωση τῆς Παληαχώρας]. Σημειωτέον ὅτι τὸ περὶ τῆς παναιγινήτικῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ διάσωση τῆς Παληαχώρας ἰδρυτικὸ σημεῖωμα συντάχθη ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο καὶ στὴ συνέχεια κυκλοφορήθηκε ἀπὸ τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση —σὲ δακτυλογραφημένη μορφή— στὴν Αἴγινα κατὰ μῆνα Ἰούλιο τοῦ ἔτους 1993. Τὸ ἴδιο κείμενο δημοσιεύθηκε πλήρες καὶ στὴν αἰγινήτικὴ ἐφημερίδα Ἡ Αἴγινα, ἔτος Α', ἀριθμ. φύλλου 11-12, 25 Αὐγούστου 1993, σσ. 1 καὶ 9, μὲ τὸ ἐξῆς σχόλιο: «Ἀντὶ ἄλλης δημοσιογραφικῆς καλύψεως, θεωροῦμε σκόπιμο —διότι μᾶς ἐκφράζει ἀπόλυτα— νὰ δημοσιεύσουμε αὐτοῦσιο τὸ φυλλάδιο ποῦ συνέταξε ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν Παλαιὰ Χώρα». Ἀπὸ τίς διάφορες ἐκδηλώσεις καὶ ὁμιλίες περὶ τῆς Παληαχώρας ποῦ ὡς σήμερα διοργάνωσε ἡ παναιγινήτικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ διάσωση τῆς Παληαχώρας μνημονεύω τίς κυριότερες: Κατὰ τὴν 30ῆ Ἰουλίου 1993 ὁργανώθηκε, στὴν αἴθουσα τοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου Αἴγινας, ἐπιστημονικὴ ἡμερίδα γιὰ τὴν Παληαχώρα, ὅπου —πέρα τῶν χαιρετισμῶν τοῦ Σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Ὑδρας κ.κ. Ἱεροθέου καὶ τοῦ Δημάρχου Αἴγινας κ. Τρύφωνος Γκότση— προσήκουσες ἀνακρινώσεις παρουσίασαν ὁ ἐπίκουρος καθηγητὴς τοῦ ΕΜΠ κ. Γεώργιος Προκοπίου καὶ ἡ Αἰγινήτισσα ἱστορικός κ. Γεωργία Κουλικούρδη· στὴν ἴδια ἡμερίδα μνημῆματα ἀπέστειλαν —ἐκτὸς τῶν ἄλλων— ὁ καθηγητὴς κ. Νικόλαος Μουτσόπουλος καὶ ὁ καθηγητὴς —διευθυντὴς τότε βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ ΥΠΠΟ— κ. Νικόλαος Ζίας. Κατὰ τὴν 22α Ἀπριλίου 1994 ὁργανώθηκε, στὴν αἴθουσα τοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου Αἴγινας, ὁμιλία τοῦ ὑποφαινόμενου καὶ τοῦ κ. Μιχαὴλ Μαρά, γιὰ ἐνημέρωση σχετικὰ μὲ τὴν πορεία τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τῶν μνημείων τῆς Παληαχώρας. Κατὰ τὴν 26ῆ Αὐγούστου 1994 ὁργανώθηκε, στὴν αἴθουσα τοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου Αἴγινας, ὁμιλία τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Προκοπίου καὶ τῶν τελειοφοίτων φοιτητριῶν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σχολῆς τοῦ ΕΜΠ Μ. Ἀνδρώνη, Τ. Ζαφεῖρη καὶ Ἐ. Καλογεροπούλου μὲ θέμα: «Οἱ ναοὶ τῆς Παληαχώρας», ποῦ ἀποτελοῦσε συνοπτικὴ παρουσίαση εὐρύτερης σπουδαστικῆς ἐργασίας τῶν ἐν λόγω φοιτητριῶν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ μνημονευθέντος καθηγητοῦ. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1995 ὁργανώθηκε, στὴν αἴθουσα τοῦ Λαογραφικοῦ Μουσείου Αἴγινας, ὁμιλία τῶν τελειοφοίτων φοιτητριῶν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σχολῆς τοῦ ΕΜΠ Τ. Ζαφεῖρη καὶ Ἐ. Καλογεροπούλου, ὅπου παρουσιάσθηκαν τὰ βασικὰ πορίσματα τῆς (ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Προκοπίου) διπλωματικῆς ἐργασίας τους ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Κυριακῆς Παληαχώρας. Τέλος χρήσιμη, φρονῶ, εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη ἐπισήμανση: στὰ γραφεῖα τοῦ Συλλόγου πρὸς διάσωση τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιάς καὶ παράδοσης ὁργανώθηκε ἓνα πλήρως ἐνημερωμένο φωτογραφικὸ ἀρχεῖο, ὅπου συγκεντρώθηκαν φωτογραφικὲς ἀπεικονίσεις τῆς Παληαχώρας τῆς Αἴγινας καὶ τῶν ἐπὶ μέρους μνημείων της, εἰλημμένες ἀπὸ τίς ἀρχὲς ἀκόμη τοῦ αἰῶνός μας ὡς τίς ἡμέρες μας. Γιὰ τὴ συγκέντρωση τοῦ σχετικοῦ ὕλικου πραγματοποιήθηκε ἐπισταμένη ἐρευνα, ὅχι μόνον βιβλιογραφικὴ ἀλλὰ καὶ σὲ μουσεῖα καὶ λοιποὺς ὁμοειδεῖς ὁργανισμοὺς τῶν Ἀθηνῶν, ἀκόμη καὶ σὲ ἰδιῶτες Αἰγινήτες φωτογράφους, ἀπὸ τὴν

ἄραγε, νὰ μᾶς ποῦν γιὰ τὸ θέμα, πέρα, βέβαια, ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς μονογραφίες καὶ τὰ δημοσιευμένα πορίσματα ἐξειδικευμένων μελετῶν ποῦ πολυπρισματικὰ ἐξετάζουν τὴν ἱστορία, τὴν παράδοση, τὴν ἀρχιτεκτονική, τὴν πολεοδομία, τὴ ζωγραφικὴ καὶ ἄλλες παραμέτρους τῶν μνημείων τῆς Παληαχώρας. Ποιὲς προσωπικοῦ χαρακτῆρα καὶ συναισθηματικῆς χροιάς μαρτυρίες θὰ μπορούσαν, ἄραγε, νὰ καταθέσουν οἱ ἄνθρωποι ποῦ ἐπανειλημμένα ἐπισκέφθηκαν τὴν περιοχὴ, πέρασαν ὥρες ὀλόκληρες μελετώντας ἐξονυχιστικὰ τὰ μνημεῖα καὶ — ἄς μὴ ἀποφύγουμε τὴν ἐπώδυνη γιὰ ἡμᾶς τοὺς γηγενεῖς διαπίστωση— γνώρισαν τελικὰ αὐτὴ τὴ μεσαιωνικὴ ἀκρόπολη τοῦ νησιοῦ μας πολὺ καλύτερα ἀπὸ ἡμᾶς, μᾶς ἐδίδαξαν μέσῳ τῶν βιβλίων καὶ μελετῶν τους, κατέγραψαν καὶ μᾶς παρέδωκαν ἀνεκτίμητες σήμερα —λόγω τῆς ἐν τῷ μεταξύ ἐπελθούσης φθορᾶς— μαρτυρίες, σχέδια, χαράγματα, ἀκτιδογραφήματα καὶ φωτογραφίες. Κάνω τὴ σκέψη πῶς καὶ κατὰ τὴν ἀποψινὴ μας συνάντησι, ἔναντι ὁποιασδήποτε, ἀνιαρῆς, ἐνδεχομένως, ἱστορικῆς ἀναδρομῆς καὶ στεῖρας παραθέσεως σχετικῶν μαρτυριῶν, περισσότερο ὁπωσδήποτε ἐνδιαφέρον θὰ εἶχε μιὰ ὑπ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πρῖσμα προσέγγισι τοῦ θέματος· ἓνα ἀλλιῶτικο δηλαδὴ ὀδοιπορικὸ στὸ λόφο τῆς Παληαχώρας, μέσα ἀπὸ «ἀναπάντεχες» μαρτυρίες καὶ λιγότερο γνωστὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας της, στὸ ὁποῖο ἤδη σᾶς προσκαλῶ συνοδοιπόρους.

ὅποια τὸ μνημονευθὲν φωτογραφικὸ ἀρχεῖο τοῦ Συλλόγου ἐμπλουτίσθηκε μὲ ἀντίγραφα φωτογραφιῶν τῆς Παληαχώρας, προερχομένων ἀπὸ τὶς ἀθηναϊκὲς συλλογὲς Λαμπάκη (Βυζαντινὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν), Παπαχατζηράκη (Μουσεῖο Μπενάκη), Ἀγγέλου Προκοπίου (Ἔδρα Ἱστορίας τῆς Τέχνης ΕΜΠ), καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς αἰγινητικὲς συλλογὲς Δημήτρη Μωραΐτη καὶ Δημήτρη Ζάμπου, ἐνῶ, ἐπιπροσθέτως, πραγματοποιήθηκε —ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη φωτογράφο Γιάννη Μαρμαρᾶ— καὶ νέα (ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ) φωτογράφησι τοῦ συνόλου τῶν μνημείων τῆς Παληαχώρας τῆς Αἴγινας· συνολικὰ συγκεντρώθηκε ἀξιόλογο ὀγκῶδες ὑλικό (φωτογραφίες καὶ slides), τὸ ὁποῖο —σταδιακὰ ἐμπλουτιζόμενο— ἀπόκειται σήμερα στὰ γραφεῖα τοῦ Συλλόγου (ταξινόμημένο σὲ εἰδικὰ σχεδιασμένες καρτέλες), ὄχι μόνον πρὸς εὐκαιρὴν χρῆσιν κάθε ἐνδιαφερομένου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐποπτικὴ πίστωση τῆς ὁλονὲν ἐπιδεινομένης σημερινῆς καταστάσεως τῶν μνημείων τῆς Παληαχώρας, συγκριτικὰ μὲ τὴν πρό ἐτῶν εἰκόνα τους.

Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριο τοῦ ἔτους 1961, ὁ ἱστορικός τῆς τέχνης, καθηγητῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου, μακαριστὸς σήμερα, Ἄγγελος Προκοπίου δημοσίευσε σὲ σειρά ἑξὶ ἄρθρων του στὴν ἔφημερίδα Ἡ Καθημερινὴ τὰ βασικὰ πορίσματα διητοιῦς ἐρευνητικῆς ἐργασίας τοῦ ἰδίου καὶ ομάδας σπουδαστῶν τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Ἀρχιτεκτόνων τοῦ Πολυτεχνείου⁹. ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ἄρθρων αὐτῶν εἶναι χαρακτηριστικὴ: «Πρὶν πενήντα τέσσαρα χρόνια ὁ Οὐίλλιαμ Μίλλερ, πού τοῦ ὀφείλομε τὴ θεμελίωση τῶν ἱστορικῶν μελετῶν τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα, τριγύριζε στὴν ἔρημη ἀκρόπολι τῆς Παλιαχώρας καὶ ἀναπολοῦσε τὸ βίο καὶ τὰ πάθη τῆς. Μὲ τὴ συγκίνηση ἑνὸς σοφοῦ τῆς ρομαντικῆς ἀναστάσεως τοῦ μεσαιῶνος ἔβλεπε νὰ ζωντανεύη ἐμπρὸς του τὸ δράμα τοῦ 1573, τότε πού ὁ Χαιρέντιν Μπαρμπάροσσα κούρσεψε τὴν Παλιαχώρα κι ἔσυρε στὰ μουσουλμανικὰ σκλαβοπάζαρα ἑξὶ χιλιάδες γυναικόπαιδα.

»Σ' ἓνα πουρὶ, ἐντοχισμένο πάνω ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ὑπάρχει ἀκόμη χαραγμένος ὁ θρῆνος τῆς σφαγῆς, μὲ βιαστικὰ γράμματα: “Ὁ Μπαρμπάροσσας κούρσεψε τὴν Παλιαχώρα, ξεντέριασε τοὺς Λαδαίους”»¹⁰.

Δύο φορές μέχρι τώρα μνημονεύθηκε ὁ Οὐίλλιαμ Μίλλερ, κυρίως βά-

9. Βλ. ἀναλυτικὰ Ἀγγέλου Προκοπίου, «Ἡ νεκρὴ πολιτεία τοῦ Σαρωνικοῦ. Παλιαχώρα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἀκρόπολις τῆς Αἰγίνης», Ἡ Καθημερινὴ, ἔτος τεσσαρακοστὸν δεύτερον, ἀριθμ. 15032, Ἀθήναι, Κυριακὴ 3 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 7 (Α' [πρῶτο ἄρθρο, ἀνεπίγραφο]) / ἀριθμ. 15033, Ἀθήναι, Τρίτη 5 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 5 (Β'. Τὰ αἷτια τῆς ἀναπτύξεώς τῆς) / ἀριθμ. 15034, Ἀθήναι, Τετάρτη 6 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 5-6 (Γ'. Φράγκοι καὶ Καταλόνοι) / ἀριθμ. 15035, Ἀθήναι, Πέμπτη 7 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 4 (Δ' «Μαρτυρία» καὶ δοκιμασία) / ἀριθμ. 15038, Ἀθήναι, Κυριακὴ 10 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 7 (Ε'. Ἡ πολεοδομία καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ) / ἀριθμ. 15041, Ἀθήναι, Πέμπτη 14 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 5-6 (Σ'. Ἡ ζωγραφικὴ). Τὸ σύνολο τῶν ἐν λόγῳ ἄρθρων ἀναδημοσιεύθηκε προσφάτως (μὲ προσθήκη ἐνδιαφεροῦσων φωτογραφιῶν ἐκ τοῦ ἀρχείου Ἀγγέλου Προκοπίου καὶ ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων ἐκ τοῦ ἀρχείου Ἀρχιτεκτονικῆς Μορφολογίας καὶ Ρυθμολογίας τοῦ ΕΜΠ) στὸ ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ καθηγητοῦ Γεωργίου Προκοπίου κυκλοφορηθὲν βιβλίον Ἀγγέλου Γ. Προκοπίου, Ἐστίεις ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χρόνους, τόμος Γ', Ἀθήνα 1998, σσ. 164-200.

10. Βλ. Ἀγγέλου Προκοπίου, «Ἡ νεκρὴ πολιτεία τοῦ Σαρωνικοῦ. Παλιαχώρα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἀκρόπολις τῆς Αἰγίνης. Α'», Ἡ Καθημερινὴ, ἔτος τεσσαρακοστὸν δεύτερον, ἀριθμ. 15032, Ἀθήναι, Κυριακὴ 3 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 7 [καὶ γιὰ τὸ μνημονευθὲν βιβλίον, σσ. 164-165].

σει τοῦ μνημειώδους ἔργου του *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204-1566)*, τὸ ὁποῖο πλήρως μετέφρασε καὶ σὲ δύο τόμους δημοσίευσε στὴν Ἀθήνα κατὰ τὰ ἔτη 1909-1910 ὁ Σπυριδὼν Λάμπρου¹¹. Ὁ τελευταῖος —κατὰ μαρτυρία τοῦ Λεωνίδα Ζώη¹²— εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴν Παληαχώρα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1886, ὅπου μάλιστα συνέπεσε, κατὰ ἐπίσκεψή του στὸ ναὸ τῆς Ἐπισκοπῆς, νὰ παραστεῖ μάρτυς «εἰς τὸ θλιβερόν θέαμα τοῦ ἀνακαινισμοῦ αὐτῆς, χάριν τῆς τότε πλησιαζούσης ἐορτῆς. Συνέκειτο δὲ ὁ ἀνακαινισμὸς οὗτος εἰς τὴν διὰ κονιάματος λεύκανσιν τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων, κεκοσμημένων δι' ἀξιολόγων τοιχογραφιῶν τοῦ 15 αἰῶνος, ὧν ἴσως ὁ Λάμπρος τελευταῖος ἐπρόφθασε νὰ ἴδῃ τὰς τελευταίας, πρὶν ἢ καὶ ἐξ αὐτῶν διαβῆ κατακαλύπτων αὐτὰς ὁ ἀπαίσιος χρωστήρ»¹³. Ἔτσι, ἴσως, αἰτιολογεῖται ἡ εὐαισθησία τοῦ Λάμπρου γιὰ τὸ συγκεκριμένο θέμα καὶ τὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν Παληαχώρα, τὸ ὁποῖο τεκμαίρεται καὶ ἀπὸ τὴν καταγραφή στὸ πρῶτο τεύχος τοῦ περιοδικοῦ *Νέος Ἑλληνομνήμων*, πού ἐξέδιδε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ ἔτος 1904 καὶ ἐξῆς, μιᾶς ἐνδιαφέρουσας παράδοσης γιὰ τὶς «ἀσθένειες τῆς Παληαχώρας»¹⁴, τὴν ὁποία, ὅπως γράφει, «ἤκουσα πρὸ ἐτῶν ἐν τῇ Παληαχώρα τῆς Αἰγίνης»¹⁵. Ὁ ἴδιος μετέφρασε, ἐπίσης, καὶ ἓνα μικρὸ ἄρθρο τοῦ Οὐίλλιαμ Μίλ-

11. Βλ. Οὐίλλιαμ Μίλλερ, *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204-1566)*, μετάφρασις Σπυρ. Π. Λάμπρου μετὰ προσθηκῶν καὶ βελτιώσεων, τόμος Α' - τόμος Β', ἐν Ἀθήναις, 1909-1910.

12. Βλ. Λεωνίδα Χ. Ζώη, Ὁ ἅγιος Διονύσιος προστάτης Ζακύνθου, ἐν Ζακύνθῳ 1895, σ. 19 [· «Ὁ δὲ διαπρεπὴς καθηγητὴς κ. Σπ. Λάμπρος, παρ' οὗ ἐζητήσαμεν σχετικὰς τινας περὶ τοῦ Ἱεράρχου Διονυσίου πληροφορίας, ἐγνώρισεν ἡμῖν ὅτι ἐν τῇ Παληαχώρα τῆς Αἰγίνης, ἐγκαταλελειμμένη πόλει, κειμένη εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας ἀπὸ τῆς σημερινῆς πόλεως, σώζεται καὶ ἡ μητρόπολις τῆς παλαιᾶς Αἰγίνης. Ἐξῶθεν δὲ ταύτης σώζεται ἢ μᾶλλον ἐσώζετο ἐν ἔτει 1886, ὅτε ὁ ἀνωτέρω καθηγητὴς διέτριβε κατὰ τὸ θέρος ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ καὶ πετρίνη ἔδρα, ἣτις ὀνομάζεται κοινῶς ὁ θρόνος τοῦ Ἁγίου Διονυσίου»].

13. Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ Νικολάου Κ. Μουτσοπούλου, *Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἰγίνης. Ἱστορικὴ καὶ μορφολογικὴ ἐξέτασις τῶν μνημείων*, Ἀθήναι 1962, σ. 138.

14. Βλ. *Νέος Ἑλληνομνήμων Α'* (1904), σσ. 505-506. Πρβλ. καὶ Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, ὅ.π., σ. 50. Γ. Κ., «Παληαχώρα: Ἡ βυζαντινὴ νεκρόπολις τῆς Αἰγίνας», ὅ.π., σσ. 110-111. Κώστα Μιχ. Σταμάτη, *Αἶγινα Ἱστορία Πολιτισμὸς*, τόμος πρῶτος, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἕως τὸ 1828, Ἀθήναι 1989, σσ. 304-305.

15. Βλ. *Νέος Ἑλληνομνήμων Α'* (1904), σ. 505.

λερ, ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἰγίνης. Ἡρηνωμένη ἑλληνικὴ πόλις», ποὺ δημοσιεύθηκε κατὰ τὸ ἔτος 1926 στὸν εἰκοστὸ τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Νέος Ἑλληνομνήμων*, ὅπου καὶ οἱ ἀκόλουθες ἐνδιαφέρουσες μαρτυρίες τοῦ κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἤδη ἐκπνέοντος αἰῶνός μας Ἑγγλοῦ ἐπισκέπτη τοῦ λόφου τῆς Παληαχώρας: «Ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, ἄλλου ἀδελφοῦ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ὀρθομένου ἐν μακρινῇ θέσει, σχεδὸν μὴ ἀξιουμένη ἐπισκεπτῶν, ἐν μέσῳ τῆς ὠραίας νήσου Αἰγίνης, εὐρίσκεται πόλις ἠρηνωμένη. Ὀλίγοι ποτ' ἐπάτησαν τὸν πόδα εἰς τὰς ἐγκαταλελειμμένας αὐτῆς ὁδοὺς [...] Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουσι πολλὰ τοπία περιεργότερα τῆς ἐγκαταλελειμμένης ἐκείνης πόλεως τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπου οἱ ὀλίγοι κάτοικοι τῶν διεσπαρμένων πέριξ μικρῶν χωρίων ἐξακολουθοῦσιν ἀκόμη προσφέροντες λατρείαν, ὅπου ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ οἱ εὐλαβεῖς νησιῶται ἀθροίζονται περὶ τὴν θαυματουργὸν πηγὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας, ὅπως ἐορτάσωσι πρὸς τιμὴν τῶν Γενεθλίων τῆς Θεοτόκου [καὶ ὅπως τιμήσωσι τὴν μνήμην τοῦ ἀγίου Διονυσίου] καὶ ὅπου ἐν ἄλλαις ἡμέραις τοῦ ἔτους οὐδένα συνανατᾶ τις πλὴν πλάνητος ποιμένος ποτιζόντος τὸ ποίμνιον αὐτοῦ [...] Χωρικὴ τις ἦναπτε τὰς κανδήλας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κτιρίου περιέργου ἔχοντος ἰδιόρρυθμον ἐκκλησιαστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, λατινικῆς ἐκκλησίας ἐχούσης εἰκονοστάσιον ἐν τινὶ γωνίᾳ. Οὐδὲν ἠδύνατο ν' ἀφηγηθῆ περὶ τοῦ ναοῦ ἐκείνου, ἀλλ' ἀτυχῶς αὐτὸς οὗτος ἀφηγήθη τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἱστορίαν. Ἐνωθεν τῆς θύρας ἐπιγραφὴ λατινικὴ, γεγραμμένη διὰ γραμμάτων ἀκατανοήτων εἰς τοὺς σημερινοὺς Δίγινῆτας ἀπομνημονεῦει, ὅτι “ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ἐξοχωτάτου αὐθέντου Ἀντωνίου Βαρβάρου, τιμωτάτου συμβούλου τοῦ Ναυπλίου, τῇ 1 Ἀπριλίου 1533”, ἐκτίσθη ἡ ἐκκλησία ἐκείνη, ἣτις φέρει ἀκόμη τὸ οἰκόσημον αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τέσσαρα ἔτη ἐπῆλθεν ἡ μεγάλη καταστροφὴ ἣτις περιέστησε τὴν Παληαχώραν εἰς τὴν κατάστασιν, ἐν ἣ ἔμεινεν ἕκτοτε διὰ παντός, οὐδὲν ἄλλο δεικνύουσα ἢ ἄθροισμα ἐκκλησιῶν ἠρηνωμένων καὶ κάστρον ἠρειπιωμένον [...] Ἡ ἀπὸ τῶν ἀπορρώγων τοῦ κάστρου θέα εἶνε ἴσως ἡ ὠραιότερα τῶν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ὀφθαλμὸς ἐξικνεῖται ἀπὸ τῆς Σουνίου πλακὸς πέτρας μέχρι τῶν χιονοσκεπῶν ὄρέων Κυλλήνης καὶ Χελμοῦ καὶ κάτω κεῖνται τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Σαλαμίς. Λεῖψανα τοιχογραφιῶν καλύπτουσιν ἀκόμη τοὺς ἀποσυντεθειμένους τοίχους τοῦ ἀρχαίου βενετικοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ ἐντὸς τῶν τοιχῶν τοῦ κάστρου, ὅπου ὁ τελευταῖος Βε-

νετὸς φρούραρχος, μαθὼν παρὰ τῶν φρουρῶν, ὅτι ἡ ναυαρχίς τοῦ Βαρβαρόσσα εἶχεν ἐπιφανῆ ἐν τῷ κόλπῳ ἔπεσε γονυπετής πρὸ τῶν εἰκόνων καὶ ἐδεήθη τῶν προστατῶν ἀγίων νὰ σώσωσιν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τὴν μεμακρυσμένην ἐκείνην σκοπιὰν τῆς βενετικῆς πολιτείας. Πρόβατα τώρα νέμονται μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τοῦ κάστρου, καὶ οἱ Ἑλληνες ποιμένες παίζουσι τὸν αὐλὸν αὐτῶν καθ' ἃ ἔπραξαν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἐκείναις νήσοις, ὅπου παρὰ τὰ ἀτμόπλοια καὶ τὰς ἐφημερίδας αἱ συνήθειαι τῶν ἀγροτῶν ἐλάχιστα μετεβλήθησαν. Ἐκεῖ κάτω δ' ἐν τῇ πολυασχόλῳ νεᾷ πῶλει τῆς Αἰγίνης οἱ κάτοικοι οὐδαμῶς φροντίζουνσι περὶ τοῦ βενετικοῦ παρελθόντος τῆς νήσου»¹⁶.

Διαβάζοντας κανεὶς παρόμοια κείμενα Ἑλλήνων καὶ ξένων μελετητῶν τῆς Παληαχώρας, παρατηρεῖ ὅτι —ἀντίθετα μὲ τὴν περὶ τοῦ χώρου διαμορφωμένη ἀντίληψη ἡμῶν τῶν Αἰγινητῶν, ὅπου ἀπὸ τὴν Παληαχώρα γνωρίζουμε κυρίως τὴν Ἐπισκοπὴ καὶ τὸν Σταυρό— τὸ ἐνδιαφέρον συχρὰ ἐπικεντρώνεται (ὅπως καὶ στὸ παραπάνω κείμενο τοῦ Μίλλερ) στὸν ἱερό ναὸ τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ Καθολικοῦ. Αὐτὴ ἡ ἐπιλογή δὲν εἶναι τυχαία· ὁ ἅγιος Γεώργιος ἦταν ἀνεκάθεν ἡ ἱστορικὴ μητρόπολις τῆς Παληαχώρας καί, δεδομένου ὅτι ἤδη ἔχουν προχωρήσει ἀρκετὰ οἱ ἐργασίες συντηρήσεώς του, ἀξίζει, νομίζω, νὰ ἀναφερθοῦμε ἐδῶ σὲ δύο ἀξιωματικὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας του¹⁷.

Κατ' ἀρχὰς πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅτι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ἰδ' ἕως τὸ β'

16. Βλ. [Ουῖλλιαμ Μίλλερ], «Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἰγίνης. Ἡρμωμένη ἑλληνικὴ πόλις», Νέος Ἑλληνομνήμων Κ' (1926), σσ. 363-365. Τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρο δημοσιεύθηκε πρωτοτύπως στὴν ἐφημερίδα *Morning Post* (Ἑωθινὸς Ταχυδρόμος) τῆς 23ης Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1904 [πρὸς. καὶ Ουῖλλιαμ Μίλλερ, *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι [...]*, τόμος Β', ὁ.π., σσ. 251-252, ὅπου ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Μίλλερ μνημονεύει (στὴν ὑπόσημ. 1 τῆς σ. 251) τὸ παρὸν ἄρθρο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπαναλαμβάνει (σχεδὸν κατὰ λέξιν) τίς βασικὲς παρατηρήσεις ποῦ πρωτογενῶς ἐξέθεσε σ' αὐτό].

17. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸν ἱερό ναὸ τοῦ ἀγίου Γεωργίου βλ. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, «Ὁ Ἱερός Ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ "Καθολικοῦ" Παληαχώρας στὴν Αἴγινα», *Παράδοση. Περιοδικὴ ἔκδοσις γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία καὶ τὴ Ρωμιοσύνη*, Β' περίοδος, τόμος Δ', τεύχη 1-4 (13-16), Ἀθήνα Ἰαν.-Δεκ. 1995, σσ. 155-166, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ἡμισυ τοῦ ἐ' αἰῶνος ἐφυλάσσετο, ἐπὶ ἐβδομηῆντα περίπου χρόνια, στὸν συγκεκριμένο ἱερὸ ναὸ ἢ κἀρα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου. Ἡ ὄλη ἱστορία, ἂν καί, ὅπως πιστεύω, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, παραμένει ἐν πολλοῖς ἄγνωστη¹⁸: Μέχρι τὸ ἔτος 1393 ἡ κἀρα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐφυλάσσετο στὸν ὁμώνυμο ἱερὸ ναὸ τῆς Λιβαδειᾶς. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ οἱ Καταλάνοι χάνουν μὲν τὸ δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν, ἐξασφαλίζουν ὁμως, μέσῳ τῆς δυναστείας τῶν Καοπένα, τὴν κυριαρχία στὴν Αἴγινα, ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἔτος 1394. Τότε, δηλαδὴ γύρω στὰ ἔτη 1394-1395, ὁ τελευταῖος Καταλᾶνος ἡγεμόνας τῆς Αἴγινας μετακομίζει τὴν κἀρα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τῆς Λιβαδειᾶς καὶ τὴν θησαυρίζει —κατὰ τίς ὑπάρχουσες ἱστορικὲς μαρτυρίες— «εἰς ἓνα τῶν ναῶν τῆς Παληαχώρας»¹⁹. Ὑπάρχει καὶ ἡ ἀσφαλῆς μαρτυρία τοῦ Γάλλου περιηγητῆ Christophe Buondelmonti, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ἔτος 1410 σημειώνει στὸ περιηγητικὸ του κείμενο: «Ὑστερον καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Αἴγιναν νῆσον, ἐν ἧ τῷ ἁγίου Γεωργίου κεφαλῇ προσκυνεῖται ἀπαντικρῶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, ἤλθομεν, ὅπου καὶ τὸ ἡμέτερον πλοιάριον προσώρμησεν, ἀσφαλείας τε χάριν καὶ ἡμετέρας ἀναψυχῆς, ἣν καὶ τέλος ἡμετέρων ἐποιησάμεθα πόνων»²⁰. Δὲν κατονομάζεται ὁ ναὸς τῆς Παληαχώρας ὅπου ἐναπε-

18. Βιβλιογραφικά, ὡστόσο, ἔχει ἤδη ἀρκετὰ σχολιασθεῖ: βλ. σχετικὰ: Οὐίλλιαμ Μίλλερ, *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι [...]*, ὁ.π., τόμος Α', σ. 463 καὶ τόμος Β', σσ. 190-192. Ἀντωνίου Λιγνοῦ, «Ἡ κἀρα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἀπαγομένη τὸ 1462 ἐξ Αἴγινης εἰς Βενετιάν», *Κῆρυξ τῆς Αἴγινης*, ἔτος Γ', ἀριθμ. φύλλου 32, Αὐγούστος 1949, σ. 121. Ἀγγέλου Προκοπίου, «Ἡ νεκρὴ πολιτεία τοῦ Σαρωνικοῦ. Παληαχώρα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἀκρόπολις τῆς Αἴγινης. Α'», *Ἡ Καθημερινή*, ἔτος τεσσαρακοστὸν δεῦτερον, ἀριθμ. 15032, Ἀθῆναι, Κυριακὴ 3 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 7· καὶ τοῦ ἰοῦ, «Ἡ νεκρὴ πολιτεία τοῦ Σαρωνικοῦ. Παληαχώρα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἀκρόπολις τῆς Αἴγινης. Δ'». «Μαρτυρία» καὶ δοκιμασία», *Ἡ Καθημερινή*, ἔτος τεσσαρακοστὸν δεῦτερον, ἀριθμ. 15035, Ἀθῆναι, Πέμπτη 7 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 4 [καὶ γιὰ τὸ μνημονεῦθεν βιβλίον, σσ. 169, 180-184]. Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, ὁ.π., σσ. 22-23 καὶ 97-100. Γ. Κ., «Παληαχώρα: Ἡ βυζαντινὴ νεκρόπολις τῆς Αἴγινας», ὁ.π., σ. 106. Κώστα Μιχ. Σταμάτη, *Αἴγινα Ἱστορία Πολιτισμὸς*, τόμος πρῶτος, ὁ.π., σ. 162. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαϊάκη, «Ὁ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ "Καθολικοῦ" Παληαχώρας στὴν Αἴγινα», ὁ.π., σσ. 156-157 καὶ 160-161.

19. βλ. Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, ὁ.π., σ. 98.

20. βλ. Christophe Buondelmonti, *Description des iles de l' Archipel (version Grecque par un anonyme)*, ἔκδοσις Emile Legrand, Paris 1897, σσ. 100 καὶ 256.

τέθη ἡ κάρα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ αὐτὸ θὰ ἦταν ὅπωςδήποτε ἓνα σοβαρὸ πρόβλημα (ὕπενθυμίζω ὅτι στὴν Παληαχώρα ὑπάρχουν δύο ἀκόμη ναοὶ ἀφιερωμένοι στὸν ἅγιο Γεώργιο: ἓνας στὴν κορυφὴ τοῦ κάστρου καὶ ἄλλος παραπλεύρως τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Στεφάνου²¹) ἐὰν ὁ ἀκάματος ἐρευνητῆς Μιχάλης Γκητάκος δὲν μᾶς διέσωζε στὴ διδακτορικὴ του διατριβή, Ἄνεκδοτοι ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἐξῆς σημαντικὸ χάραγμα ποῦ ἀνέγνωσε στὴ δυτικὴ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καθολικοῦ: «Καθηγιασθη μ' ἁγιασμὸν ὁ θεῖος Ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Μεσοσπορίτισσας. Τὸν ξαναπήραμε ἀπὸ τοὺς Φράγκους οἱ Χριστιανοί»²². Ἡ πολυσημαντότητα αὐτοῦ τοῦ χαράγματος εἶναι προφανές· ἀναφέρεται στὴν παλαιὰ ὀνομασία τοῦ ναοῦ — Παναγία ἢ Μεσοσπορίτισσα, ναὸς δηλαδὴ ἀφιερωμένος στὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου²³—, ποῦ κατὰ τὴν καταλανικὴ-φραγκικὴ κυριαρχία μετονομάσθηκε σὲ ἅγιο Γεώργιο, μάλιστα μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ προσωνύμιον Καθολικός, ποῦ ἡ παράδοση τὸ διέσωσε μέχρι σήμερα, καὶ κατὰ τὰ ὡς τώρα πορίσματα τῆς ἐρευνας «ἀναφέρεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν κατάληψίν του ὑπὸ τῶν δυτικῶν διὰ τὰς λειτουργικὰς αὐτῶν ἀνάγκας καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν φύλαξιν τῆς κάρας»²⁴. Ἄλλωστε καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδιομορφία τοῦ συγκεκριμένου ναοῦ συνηγορεῖ πρὸς τοῦτο: «ὁ προορισμὸς του νὰ λειτουργήσῃ ἀρχικὰ ὡς Μαρτύριον — σημεῖώνει ὁ Ἄγγελος Προκοπίου—, δηλαδὴ ὡς θρησκευτικὸ κτίριον προσ-

21. Σημειώνεται ἐδῶ ἡ ἀνωτέρω παρατήρησις, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι εἶναι προφανές ὅτι ὁ τόπος φυλάξεως τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἶναι εὐλογον νὰ ἀναζητηθῆ πρωτίστως σὲ κάποιον ὁμώνυμον ἱερὸ ναὸν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι μεταγενέστερη μαρτυρία τοῦ Οὐίλλιαμ Μίλλερ, γιὰ κάποια ἀνεπιτυχῆ ἀπόπειρα μετακομιδῆς τῆς κάρας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγονίας Ἀλφόνσου τοῦ Ε', ὁμιλεῖ ἀορίστως περὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἐναποθέσεως τοῦ λείψανου σὲ ναὸν τῆς Παληαχώρας τιμῶμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Βλ. Οὐίλλιαμ Μίλλερ, *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι [...]*, τόμος Β', ὁ.π., σ. 191 [«... τὸ ἅγιον λείψανον ἀπεδόθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ ἐφ' ὑψηλοῦ κειμένη πόλει, ἣτις οὖσα νῦν ἐγκαταλελειμένη καλεῖται Παληαχώρα»].

22. Βλ. Μιχαὴλ Χαρίλ. Γκητάκου, *Ἄνεκδοτοι ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος*, ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 49, ἀριθμ. 39.

23. Βλ. αὐτόθι, σ. 50. Πρβλ. καὶ Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, ὁ.π., σ. 157-158 καὶ 161-162, ὅπου γενικότερη ἀναφορὰ στὴν ἱστορία τῆς ὀνομασίας τοῦ ἐν λόγῳ ἱεροῦ ναοῦ.

24. Βλ. Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, ὁ.π., σ. 99.

κυνήματος τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου Γεωργίου, δικαιολογεῖ τὴν τοποθέτησι τῆς ἀψίδας τοῦ ἱεροῦ στὰ πλάγια τῆς βασιλικῆς καὶ ὄχι στὸν ἄξονά της. Ἦταν ἡ βασιλικὴ τῆς ἑνας “ὁρόμος” προσκυνητῶν καὶ ἡ ἡμικυκλικὴ τῆς ἀψίδα, σκαλισμένη μέσα στὸν ἀνατολικὸ βράχο, μιὰ ὑπόγεια κόγχη ἱεροῦ λειψάνου. Ἡ εἴσοδος τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοποθετημένη στὴ δυτικὴ μακρὰ πλευρὰ τῆς μονόκλιτης βασιλικῆς του, ἀφινε μεγαλύτερη εὐρυχωρία στὴν κυκλοφορία τῶν προσκυνητῶν ἀπέναντι στὴν ἡμικυκλικὴ τῆς ἀψίδα»²⁵. Τὸ λείψανο τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἦταν περιζήτητο καὶ ἀναμφίβολα προσέδωκε στὸ νησί ἰδιαίτερη αἴγλη καὶ βαρύτητα πνευματικὴ. Οἱ ἱστορικοὶ σημειώνουν ὅτι οἱ ἐκάστοτε βασιλεῖς τῆς Ἀραγονίας «δὲν εἶχον ἀποβάλλει τὴν ἐλπίδα νὰ γείνωσι κύριοι τῆς πολυποθῆτου κάρας. Ὁ Ἀλφόνσος Ε' εἶχεν ἀποστείλει πρέσβυν, ὅπως παραλάβῃ αὐτὴν ἀλλὰ μεγάλη τρικυμία («ἡ ὁποία —ὅπως σημειώνει ὁ Ἀντώνιος Λιγνός, σὲ σχετικὸ ἄρθρο του δημοσιευμένο στὸ περιοδικὸ Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης— ἐθεωρήθη ὡς θαῦμα τοῦ ἁγίου διὰ νὰ μὴ καταλείπῃ τὴν Ἑλλάδα»²⁶) ἐματαίωσε τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ»²⁷. Τὸ ἐγγεῖρημα ἐπετεύχθη πολὺ ἀργότερα, κατὰ τὸ ἔτος 1462, ὅταν τὴν καταλανικὴ ἡγεμονία ἐπὶ τῆς Αἰγίνας εἶχε ἤδη διαδεχθεῖ ἡ ἐνετικὴ καὶ ἡ Ἑνετικὴ Σύγκλητος διέταξε τὴ μεταφορὰ τῆς κάρας στὴ Βενετία, ὅποτε «στὶς 12 Νοεμβρίου, ὁ Ἑνετὸς στρατηγὸς Βεττόρε Καπέλλο, κατόρθωσε μὲ τέχνασμα νὰ τὴν πάρει καὶ νὰ τὴν ἐναποθέσει στὸ ναὸ τοῦ Σάν Τζιόρτζιο Ματζόρε τῆς Βενετίας»²⁸. «καί, ὅπως μὲ κάποια δόση κακεντρέχειας σημειώνει ὁ Μίλλερ, τὴν φορὰν ταύτην, πρὸς μεγάλην ἐκπληξίν τῶν Ἑλλήνων, ὁ ἅγιος οὐδὲν

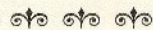
25. Βλ. Ἀγγέλου Προκοπίου, «Ἡ νεκρὴ πολιτεία τοῦ Σαρωνικοῦ. Παλιαχώρα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἀκρόπολις τῆς Αἰγίνης. Δ'. “Μαρτυρία” καὶ δοκιμασία», Ἡ Καθημερινή, ἔτος τεσσαρακοστὸν δεύτερον, ἀριθμ. 15035, Ἀθῆναι, Πέμπτη 7 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 4 [καὶ γιὰ τὸ μνημονευθὲν βιβλίον, σ. 180].

26. Βλ. Ἀντωνίου Λιγνοῦ, «Ἡ κάρα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἀπαγομένη τὸ 1462 ἐξ Αἰγίνης εἰς Βενετιάν», Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης, ἔτος Γ', ἀριθμ. φύλλου 32, Αὐγούστος 1949, σ. 121.

27. Βλ. Οὐίλλιαμ Μίλλερ, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι [...], τόμος Β', ὁ.π., σ. 191.

28. Βλ. Γ. Κ., «Παλιαχώρα: Ἡ βυζαντινὴ νεκρόπολις τῆς Αἰγίνας», ὁ.π., σ. 106.

εποίησε θαῦμα ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἱεροσυλίαν ἐκείνην»²⁹. Τὸ γεγονός, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, ἐλύπησε ἰδιαίτερα τοὺς Αἰγινῆτες· στὸν γειτονικὸ ναὸ τῆς Παναγίας τοῦ Γιαννούλη κάποιος ἄδελφος πατριώτης μας ἀποτύπωσε αὐτὸν τὸν καημὸ καὶ τὴ δίκαιη πίκρα στὸ ἐξῆς χάραγμα: «6970 (1462) ἀποφράδος χρόνος»³⁰. Οἱ Ἑνετοὶ δυνάστες ἀντιμετώπισαν τὴν κατὰσταση μὲ δόλο καὶ ὑστεροβουλία, διότι —καθὼς ἐπισημαίνει ὁ Ἀντώνιος Λιγνός— «ἡ Ἑνετικὴ Σύγκλητος, διὰ τὰ παραμυθῆσαι τοὺς Αἰγινῆτας, ἐχορήγησεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν, βεβαίως ὄχι εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως, ἀνὰ ἑκατὸν δουκάτα πρὸς ὀχύρωσιν τῆς νήσου, ἣ ὁποία μὲ τοὺς ἀκαταπαύστους μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑνετίας πολέμους ἦτο ὑπὸ διαρκῆ ἀπειλήν. Δηλαδή ἡ πονηρὰ Ἑνετία ὑπὸ τὸ πρόσχημα παραμυθίας τῶν Αἰγινητῶν διὰ τὴν στέρησιν τοῦ ἱεροῦ λειψάνου, ἐφρόντιζεν ὑπὲρ τῆς στερεώσεως ἐν Αἰγίνῃ τῆς κατοχῆς τῆς»³¹.

Πέρα τούτων πάντως ἀποτελεῖ ἱστορικὴ πραγματικότητα ὅτι κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐνετικῆς κατοχῆς τοῦ νησιοῦ, σὲ σύγκριση μάλιστα μὲ τὴν ἀντίστοιχη τουρκικὴ, ἔπνεε ἓνας δημοκρατικὸς ἄνεμος καὶ γενικότερα ἐπικρατοῦσε μιὰ αἴσθησις οἰονεὶ ἐλευθερίας, γεγονός πού ὡς σήμερα μᾶς υπομιμνήσκει ἡ μνημονευθεῖσα καὶ παραπάνω λατινικὴ ἐπιγραφή, ἡ ἐντοιχισμένη στὸ ὑπέρθυρο τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἣ ὁποία ἐσφαλμένα θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ὡς ἡ ἰδρυτικὴ πλάκα τοῦ ναοῦ. Ἀντίθετα, αὐτὴ μαρτυρεῖ ἀπλῶς γιὰ τὸ ἐξῆς περιστατικόν, πού εἶναι καὶ τὸ δεῦτερο σημεῖο τῆς ἱστορίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καθολικοῦ πού θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε ἐδῶ νὰ σᾶς ὑπεθυμίσω³²: Κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, ἐπὶ ἐνετικῆς κυριαρχίας, τὴ διοί-

29. Βλ. Οὐῖλλιαμ Μίλλερ, *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι [...]*, τόμος Β', ὁ.π., σ. 191.

30. Βλ. Μιχαὴλ Χαρίλ. Γκητάκου, *Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ καὶ χάραγματα ἐκ βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σ. 46, ἀριθμ. 36.

31. Βλ. Ἀντωνίου Λιγνοῦ, ὁ.π.

32. Γιὰ τὰ ἱστορούμενα στὴ συνέχεια γεγονότα πρὸς καὶ τὶς ἀκόλουθες βιβλιογραφικὰς ἀναφορὰς: Οὐῖλλιαμ Μίλλερ, *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι [...]*, ὁ.π., τόμος Β',

κηση στήν Αἰγίνα ἀσκούσαν οἱ λεγόμενοι ρέκτορες, κατώτεροι δηλαδή ὑπάλληλοι πού «στρατολογοῦσε ἡ Βενετία ἀπό τρίτης κατηγορίας ὑπὸ-κούς της»³³, ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τὸν Ἑνετὸ διοικητὴ τοῦ Ναυπλίου. Οἱ ρέκτορες συνήθως —ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ἐξουσία ἐπὶ ἀπομακρυσμένων κτήσεων τῆς Βενετίας πού ἀναπάντεχα συγκεντρωνόταν στὰ χέρια τους— συμπεριφέρονταν ἄδικα πρὸς τοὺς γηγενεῖς κατοίκους. Οἱ Αἰγινῆτες δὲν ἀνέχθησαν τέτοιου εἶδους συμπεριφορὰ καὶ ὡσάκις ἡ περίστασις τὸ ἀπαί-τοῦσε προέβησαν σὲ «διαβήματα» πρὸς τὴ Γερουσία τῆς Βενετίας· σώζον-ται, μάλιστα, σχετικὰ ἔγγραφα πού τὸ ἐπιβεβαιώνουν³⁴. Γιὰ παράδειγμα, κατὰ τὸ ἔτος 1513 ζήτησαν καὶ πέτυχαν τὴν ἀντικατάστασις τοῦ ρέκτο-ρα Ἰερωνύμου Ντὶ Πριόλι· τὸ σωζόμενο ἔγγραφο περιγράφει τὰ γεγονότα χαρακτηριστικὰ: «Τὸ συμβούλιόν μας ἐπληροφορήθη πρὸ μικροῦ ἀσφαλῶς, ὅτι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πρὸς ἡμᾶς ἐγνωστοποίησαν οἱ ἐπὶ τούτου ἐλθόντες ἀπεσταλμένοι ἐκ μέρους τῶν πιστῶν ἡμῖν τῆς νήσου Αἰγίνης κατοίκων διὰ τὸ ζήτημα τῆς κακῆς συμπεριφορᾶς τοῦ κυρίου Ἰερωνύμου DI PRIOLI

σσ. 244-245. Ἀντωνίου Λιγνῶ, «Εἰδήσεις τινές περὶ Αἰγίνης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνε-τοκρατίας 1204-1537», *Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης*, ἔτος Γ', ἀριθμ. φύλλου 28, Ἀπρίλιος 1949, σσ. 54-55 καὶ ἀριθμ. φύλλου 29, Μάιος 1949, σσ. 70-72. Ἀγγέλου Προκοπίου, «Ἡ νε-κρὴ πολιτεία τοῦ Σαρωνικοῦ. Παληαχώρα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἀκρόπολις τῆς Αἰγίνης. Δ'. "Μαρ-τυρία" καὶ δοκιμασία», *Ἡ Καθημερινή*, ἔτος τεσσαρακοστὸν δεῦτερον, ἀριθμ. 15035, Ἀθήναι, Πέμπτη 7 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 4 [καὶ γιὰ τὸ μνημονευθὲν βιβλίον, σ. 185]. Νικ. Κ. Μουτ-σοπούλου, ὅ.π., σσ. 21-22, 46, 95-97. Χρίστου Γ. Πατρινέλη, «Ἐκκλησιαστικὰ εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Marino Sanuto (περὶ Σκιάθου, Σκύρου, Αἰγίνης, Κύπρου καὶ Κερ-κύρας)», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος XVII* (1963-1964), σσ. 22-25. Κώστα Μιχ. Σταμάτη, *Αἰγίνα Ἱστορία Πολιτισμὸς*, τόμος πρῶτος, ὅ.π., σ. 162-163. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, «Ὁ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ "Καθο-λικοῦ" Παληαχώρας στήν Αἰγίνα», ὅ.π., σσ. 158-159 καὶ 162-163.

33. Βλ. Ἀγγέλου Προκοπίου, «Ἡ νεκρὴ πολιτεία τοῦ Σαρωνικοῦ. Παληαχώρα. Ἡ με-σαιωνικὴ ἀκρόπολις τῆς Αἰγίνης. Δ'. "Μαρτυρία" καὶ δοκιμασία», *Ἡ Καθημερινή*, ἔτος τεσ-σαρακοστὸν δεῦτερον, ἀριθμ. 15035, Ἀθήναι, Πέμπτη 7 Σεπτεμβρίου 1961, σ. 4 [καὶ γιὰ τὸ μνημονευθὲν βιβλίον, σ. 185].

34. Βλ. Κ. Σάθα, *Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας*, τόμος Ε', Paris-Athenes MDCCCL XXXIII, σσ. 39-40. Πρβλ. Ἀντωνίου Λιγνῶ, «Εἰδήσεις τινές περὶ Αἰγίνης κατὰ τοὺς χρό-νους τῆς Ἑνετοκρατίας 1204-1537», *Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης*, ἔτος Γ', ἀριθμ. φύλλου 29, Μάιος 1949, σ. 71, ὅπου τὰ ἴδια ἔγγραφα (χρονολογούμενα κατὰ τὴ 14ῃ Σεπτεμβρίου 1513 καὶ 5ῃ Μαΐου 1515 ἀντίστοιχα) δημοσιεύονται παραφρασμένα.

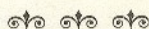
ρέκτορος τοῦ μέρους ἐκείνου καὶ τῶν ὑπαλλήλων του καὶ ἐζήτησαν τὴν ἐπανάρθωσιν καὶ συνδρομὴν. Τὸ συμβούλιον ἐνόμισε πρόσφορον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ ζήτημα αὐτό, ἵνα οἱ ὑπήκοοί μας ἐκεῖνοι γνωρίζουν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἡμετέρας Κυβερνήσεως εἶναι οἱ ἡμέτεροι ἀντιπρόσωποι νὰ φέρονται εἰς αὐτοὺς καλῶς καὶ νὰ τοὺς διοικοῦν μὲ πραγματικὴν δικαιοσύνην. Οὕτω ἡ Κυβέρνησίς μας ἀπεφάσισε [...] νὰ διατάξῃ τὸν κύριον JUANE ANTONIO BARBARO διοικητὴν τοῦ Ναυπλίου [...] νὰ μεταβῇ εἰς τὴν νῆσον Αἴγι- ναν, νὰ ἐξετάσῃ καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ παράπονα τῶν πιστῶν ὑπηκόων μας τοῦ μέρους ἐκείνου τόσον τὰ κατὰ τοῦ ρέκτορος, ὅσον καὶ τὰ κατὰ τῶν ὑπαλλήλων του, χωρὶς καμμίαν ἐξαίρεσιν [...] νὰ ἀποδώσῃ δὲ καὶ ἀποζημιώσῃ πᾶν ὅ,τι ὁ ρέκτωρ ἐκεῖνος καὶ οἱ ὑπάλληλοί του πιθανὸν νὰ οἰκειοποιήθησαν ἀυθαιρέτως ἢ ἤρπασαν»³⁵. Σὲ ἄλλη περίπτωσι, ὅπου καὶ πάλι ὁ Ἐνετὸς διοικητὴς τοῦ Ναυπλίου Ἀντόνιο Μπάρμπαρα ἐπισκέφθη- κε τὴν Αἴγινα γιὰ νὰ ἐπιληφθεῖ παρομοίου θέματος³⁶, οἱ Αἰγινῆτες —κατὰ σωζόμενη περιγραφὴ τῆς ὑποδοχῆς— εἶχαν ὀργανώσει ἓνα μικρὸ συλλα- λητήριον, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα: «σύμπαρ ὁ λαὸς ἐξῆλθεν εἰς τὴν πλα- τεῖαν τῆς Παληαχώρας μετὰ τῶν διατόρων κραυγῶν· “Δικαιοσύνην, δι- καιοσύνην· Μᾶρκος, Μᾶρκος”· [ἰσχυρίζοντο] ὅτι εἶχον παραδώσει εἰς τὸν ραϊκτῶρα σάκκον πλήρη δημοσίων γραμμάτων καθοριζόντων τὰ προνόμια αὐτῶν, ἐκεῖνος δ' εἶχεν ἐπιστρέψει τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα ἔγγραφα πάντα διαβεβρωμένα ὑπὸ μυῶν καὶ κατερρακωμένα· ὅτι εἶχεν ὀλιγορήσει τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν δικαιοῦματος τοῦ ἐκλέγειν ἓνα τῶν νησιωτῶν ὅπως κρατῆ- μίαν τῶν κλειδῶν τοῦ χρηματοκιβωτίου· καὶ ὅτι τέλος ἠπειλήσαν νὰ ἐγκα- ταλίπωσι τὴν νῆσον συναπάξαντες μετὰ τοῦ σταλέντος ἐπιτρόπου, ἕως οὔτος ἐκδικήσῃ τὰς προσγενομένας εἰς αὐτοὺς ἀδικίας»³⁷. Ὁ Μπάρμπα- ρο ἀποκατέστησε ὄντως τὴ δικαιοσύνην καὶ τότε οἱ Αἰγινῆτες τοῦ ἀφιέ- ρωσαν τὴ μνημονευθεῖσα λατινικὴ ἐπιγραφὴ (ὅπου σημειώνονται τὰ ἐξῆς:

135. Βλ. Ἀντωνίου Λιγνοῦ, ὅ.π.

36. Βλ. σχετικὰ καὶ Χριστοῦ Γ. Πατρινέλη, «Ἐκκλησιαστικαὶ εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἡμερολο- γίου τοῦ Marino Sanuto (περὶ Σκιάθου, Σκύρου, Αἴγινης, Κύπρου καὶ Κερκύρας)», ὅ.π., σσ. 23-24.

37. Βλ. Οὐίλλιαμ Μίλλερ, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι [...], ὅ.π., τόμος Β', σ. 245.

«Εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἐνδοξοτάτου αὐθέντου Ἀντωνίου Βαρβάρου, ἀξιωτάτου συμβούλου τῆς Ναυπλίας, εἰς τὴν πρώτην Ἀπριλίου 1533»³⁸), τὴν ὁποία καὶ ἐνετοιχίσαν φυσικὰ στὸν χτισμένο ἐπὶ τῆς πλατείας ὅπου ἐκτυλίχθησαν τὰ γεγονότα περιώνυμο μητροπολιτικὸ νὰδὸ τῆς Παληαχώρας, τὸν ἅγιον Γεώργιο δηλαδὴ.

Ἀντὶ ἄλλου ἐπιλόγου, θὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἐπιτάξω στὸ σύντομο καὶ ἄτεγχο αὐτὸ ἀδολέσχημα τὰ λόγια ἐνὸς ἀνθρώπου τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου στὴν Αἴγινα ταυτίζεται χωρὶς ἀμφιβολία μὲ τὴν Παληαχώρα, τὰ λόγια τοῦ Νίκου Μουτσόπουλου. Ἀποσπῶ τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ ὄχι ἀπὸ τὴ γνωστή —ἐξαντλημένη δυστυχῶς ἀπὸ καιρὸ— μονογραφία του, Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἴγινης. Ἱστορικὴ καὶ μορφολογικὴ ἐξέτασις τῶν μνημείων³⁹, ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα ἐλάχιστα γνωστὸ δοκίμιό του (τὴν ἐπιστήμανση τοῦ ὁποίου ὀφείλω στὸν παλαιὸ πρόεδρο τοῦ Μορφωτικοῦ Συλλόγου, τὸν ἀγαπητὸ κ. Δημήτρη Σαραντᾶκο), γραμμένο τρία χρόνια μετὰ τὴ δημοσίευσή τῆς ἐν λόγῳ μελέτης, τὸ ἔτος 1965, ὅπου πιστεύω πὼς καταγράφεται ἡ ἐκ προοιμίου ἤδη ζητουμένη πλέον προσωπικὴ μαρτυρία, ἡ συναισθηματικὴ προσέγγιση τῶν μνημείων τῆς Παληαχώρας· ἀντιγράφω λοιπόν:

«Ἦρῃ νὰ ἦταν νησιώτης ἀγιογράφος αὐτὸς ποὺ ἰστόρησε τὴν ἐκκλησία τῆς ἀγίας Κυριακῆς στὴν Παληαχώρα. Κάθομαι καὶ καμαρώνω στὴν τοιχογραφία τῆς Μελλούσης Κρίσεως, τὸν τρόπο ποὺ ἔχει συμβολίσει τὴ θάλασσα, βασίλισσα μὲ στέμμα καὶ τὰ σύμβολα τῆς ἐξουσίας τῆς καθισμένη πάνω σὲ θαλάσσιο τέρας μὲ κεφάλι κροκόδειλου μὲ αὐτιά ἀλόγου, νὰ βαστάει ἓνα καράβι. Ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ ἰστορεῖ ὁ ἀγιογράφος τὰ θα-

38. Πλήρη ἀπαρίθμηση τῶν (λατινιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ) δημοσιεύσεων τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς, καθὼς καὶ ἀναφορὰ σὲ ἐπὶ μέρους προβλήματα ποὺ βιβλιογραφικὰ ἀνεκνύσαν περὶ αὐτῆς βλ. εἰς Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαϊάκη, «Ὁ Ἱερός Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ "Καθολικοῦ" Παληαχώρας στὴν Αἴγινα», ὅ.π., σσ. 162-163, ὑποσημ. 32.

39. Βλ. Νικολάου Κ. Μουτσόπουλου, Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἴγινης. Ἱστορικὴ καὶ μορφολογικὴ ἐξέτασις τῶν μνημείων, Ἀθῆνα 1962.

λασσινὰ σκαριά, καταλαβαίνει ὁ στοχαστικός παρατηρητὴς τὴ φύτρα του. Οἱ θαλασσινοὶ ἀγιογράφοι στὸ στήσιμο τοῦ καραβόσκαρου βάζουν ὄλο τὸ μεράκι, ὄλους τοὺς κρυφοὺς καίμους τους, πλουμίζουν μὲ κάθε λεπτομέρεια τὰ ξάρτια του, διπλωμένα καὶ δεμένα μὲ προσοχή, μὲ κάθε ἐπιμέλεια τὴν ἀρματωσιά του μὲ ἀναδιπλωμένες τὶς παντιέρες του. Δὲν λησιμονᾶνε κάποτε οὔτε τοὺς ναυτικούς πού τοὺς εἰκονίζουν τεράστιους, στὴ σειρά, ἀπὸ τὴ μέση κι ἐπάνω, ὁμοίους μεταξύ τους, δεμένους μὲ τὸ σκαρί, σὰν ἐξαρτήματα κι αὐτοὶ τοῦ πλοίου.

»Ὅταν νύχτωνε, ἀναβα ἓνα κερὶ καὶ τὸ κρατοῦσα μὲ τὸ τεντωμένο δεξί μου χέρι καὶ μὲ προσοχή κύτταζα τὶς σκιές τῶν παράξενων ἀραβουργημάτων, ἐπάνω στὶς τοιχογραφίες. Τότε χάνονταν οἱ παραστάσεις τῆς εἰκόνας στὸ γυάλισμα τοῦ στιλβωμένου φρέσκου καὶ φανερώνονταν τὰ μυστικά χαράγματα πού σκαλίστηκαν στὸ σοβᾶ μὲ κοφτερά μαχαίρια κι ἀπομένουν μοναδικοὶ μάρτυρες στοὺς ἄυλους κάμπους τῆς ἱστορίας. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ καράβια, τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ζῶα, καὶ τοὺς δράκους, χίμαιρες, λέρνες, γριῖπες, διαβάζουμε κάποτε λόγια γεμᾶτα ἀγωνία καὶ μετάνοια, τῶν θαλασσοδαρμένων ἀπλῶν ἀνθρώπων, μιὰ ἱστορημένη προσευχή, ἓνα τάμμα στὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου: “Ἰλίας καραβοκύρης εὐγνωμονῶν”. Ὅμοιοι μὲ τὰ δυσυπόστατα θαλάσσια τέρατα, τὶς γοργόνες, οἱ Αἰγινῆτες ναυτικοὶ ζυμωμένοι μὲ τὸ ζωντανὸ σκαρί τους, ταῖρι τους στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο, χάραξαν μὲ εὐλαβικὸ χέρι τὴν ἐνθύμησι: “μνήσθητι (κύριε) τοῦ δούλου σου μετὰ τοῦ πλεουμένου ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως”.

»Πόσες νύχτες κοιμήθηκα, πρὶν χρόνια, στὰ χαλάσματα τῆς Παληαχώρας. Στὶς αὐγουστιάτικες ξαστεριές, διάλεγα μιὰ θέση κάτω ἀπὸ τὸν πεῦκο τῆς ἁγία-Κυριακῆς γιὰ νὰ μπορῶ ν’ ἀγναντεύω τὸ “σκασμένο βουνάκι” καὶ τὰ φῶτα τοῦ Μεσαγροῦ. Τὸ χειμῶνα, διάλεγα τὸ κελλάκι τοῦ Ἁγίου Διονυσίου κι’ ἔκοβα ξερὰ χόρτα καὶ ἀγκάθια καὶ τ’ἀναβα στὴ γωνιά. Γρήγορα ὅμως, λαμπάδιαζαν καὶ χώνευε ἡ φωτιά καὶ τὸ κρῦο δὲν μ’ ἄφινε νὰ κλείσω μάτι. Τότε στὴ φλόγα τοῦ κεριοῦ σκεφτόμουνα καὶ ζωγράφιζα τὰ χαράγματα τῶν πλεουμένων [...] Ἐνας κόσμος ὀλόκληρος ἀπὸ ἰστιοφόρα, ἓνας θησαυρὸς φανταστικοῦ ναυτικοῦ μουσείου μὲ σκόρπια τὰ ἐκθέματα στὰ πιὸ ἀπόκρυφα μέρη.

»Ἀπὸ τὸ παραθυράκι στὸ ἱερό τοῦ Ἁγίου Γιώργη τοῦ Καθολικοῦ, μὲ τὸ φράγκικο τόξο, ἀνοίγεται μιὰ θαυμάσια θεὰ στὴ Σουβάλα. Συχνὰ εὑρίσκα

καταφύγιο ἀπὸ τὸ καλοκαιρινὸ λιοπύρι κι' ἀγνάντευα τὸ θέαμα καὶ ἀναλογιζόμουνα τὰ παλιὰ χρόνια πρὶν κουρσέψει ὁ Βαρβαρόσσας τὸ νησί, ἐκεῖ θάσφάλιζαν τὰ καράβια τους, στὸ κρυφὸ λιμανάκι. Μετὰ πλανιότανε τὸ μάτι μου στὰ βράχια, στοὺς λιθοσωρούς, στὶς ξερόμαντρες, στὰ χαλάσματα τῆς Παληαχώρας καὶ σκεφτόμουνα πόσο σκληρὴ εἶναι κάποτε ἡ μοῖρα τῶν φτωχῶν ἀνθρώπων καὶ πόσο ἀληθινὴ ἡ μνήμη τῆς μαλακῆς πουρόπετρας καὶ τοῦ σοβᾶ»⁴⁰.

Ἡ λατινικὴ ἐπιγραφή στὸ ὑπέρθυρο τοῦ ἱ.ν. ἀγίου Γεωργίου τοῦ Καθολικοῦ
Φωτογραφικὸ ἀρχειῶ ΕΜΠ

40. Βλ. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, «Παληαχώρα», κείμενο στὸ βιβλίδιο, Προσκυνητὰρι τῆς Αἴγινας. 2. Κάνιστρο. Τὸ μεράκι τῆς Ρωμοσύνης. Βγαίνει ἀπ' τὸν Ράλλη Κοψίδη καὶ τὸν Βασίλη Πλάτανο, Ἀθήνα 1965, σσ. 15-20.